

ZMІNA

ЦЕНТР ПРАВ ЛЮДИНИ

**Незаконні затримання,
катування і жорстоке
поводження з цивільним
населенням України:**

**подібність практик вчинення
злочинів в областях, окупованих
Росією у 2022 році**

КИЇВ 2024

Незаконні затримання, катування і жорстоке поводження з цивільним населенням України: подібність практик вчинення злочинів в областях, окупованих Росією у 2022 році / Б. Петруньок; Центр прав людини ZMINA. — Київ, 2024. — 32 с.

Аналітичний матеріал “Незаконні затримання, катування і жорстоке поводження з цивільним населенням України: подібність практик вчинення злочинів в областях, окупованих Росією у 2022 році” підготовлений Центром прав людини ZMINA в межах роботи організації з документування воєнних злочинів.

Дослідження профінансоване коштом уряду Ліхтенштейну та створене в межах проєкту, підтриманого Всесвітньою організацією проти катувань (ОМСТ). Викладені у матеріалі думки є відповідальністю Центру прав людини ZMINA та в жодному разі не відображають позиції уряду Ліхтенштейну чи ОМСТ.

Над матеріалом працювали:

Борис Петруньок, аналітик та документатор Центру прав людини ZMINA

Єлизавета Сокурєнко, керівниця напряму документування воєнних злочинів Центру прав людини ZMINA

Рецензування: Наталія Охотнікова, радниця з прав людини Центру прав людини ZMINA

Ілюстрації: Анастасія Кривоносюк

Публікація містить натуралістичні описи інцидентів чи постраждалих, що можуть шокувати, вразити або схвилювати деяких читачів.

Детальніше про Центр прав людини ZMINA та його діяльність:
zmina.ua, zmina.info

Контакти для зауважень і пропозицій: info@humanrights.org.ua

© Центр прав людини ZMINA, 2024

ЗМІСТ

Вступ	4
Загальний контекст дослідження	5
Незаконні затримання і тортури як елемент терору проти цивільного населення в окупації	6
Умови утримання та поводження в місцях незаконного тримання	10
Розподіл функцій і координація дій представників РФ, причетних до вчинення злочинів	14
Подібності видів тортур, застосованих представниками РФ	16
Повторюваний сценарій проведення допитів в різних місцях тримання	20
Наслідки для фізичного та психічного здоров'я потерпілих	27
Висновки	29

Вступ

З вересня 2022 року Центр прав людини ZMINA документує випадки вчинення тортур, жорстокого та нелюдського, а також такого, що принижує гідність, поводження з цивільним населенням на тимчасово окупованих територіях України. Зібрані з того моменту свідчення потерпілих дозволили зробити низку висновків про логіку поводження представників РФ в областях, захоплених після 24 лютого 2022 року, описати специфіку вчинення тортур, причини незаконних затримань людей, наслідки для фізичного і психічного здоров'я потерпілих.

Так, тортури, що їх застосовували проти людей у різних областях України, мають всі ознаки системності і є елементом глобальної політики вчинення терору стосовно цивільного населення. У квітні 2023 року Центр прав людини ZMINA опублікував дослідження “Катування та жорстоке поводження з цивільним населенням на українських територіях, які перебували під російською окупацією”¹, основні висновки якого наразі підтверджуються. Також в серпні та вересні 2023 року ZMINA опублікувала ще два тематичних звіти. На масиві свідчень утримуваних в ізоляторі тимчасового тримання за адресою: вул. Теплоенергетиків, 3 під час окупації м. Херсон описані випадки катування та жорстокого поводження з жінками²; інше дослідження комплексно описує становище постраждалих в місці незаконного утримання і тортур, облаштованого представниками РФ у приміщенні школи в селі Біляївка Бериславського району Херсонської області³. З подібною метою зібрані свідчення про тортури та жорстоке поводження, вчинені у районному відділі поліції міста Куп'янськ Харківської області, де також незаконно утримували людей під час окупації населеного пункту.

Збір свідчень потерпілих з тих населених пунктів, що досі залишаються окупованими, є утрудненим. Це пов'язано як з безпековими ризиками для людей, які готові надавати свідчення, перебуваючи в окупації, так і з блокуванням з боку РФ можливостей для них покинути окуповану територію, а також з втручанням у роботу мобільних мереж та інтернет-зв'язку. У грудні 2022 року російська окупаційна адміністрація закрила контрольно-пропускний пункт “Василівка” в Запорізькій області, що на той момент залишався єдиним можливим

1 Каткування та жорстоке поводження з цивільним населенням на українських територіях, які перебували під російською окупацією <https://zmina.ua/publication/katuvannya-ta-zhorstoke-povodzhennya-z-cyvilnym-naselennyam-na-ukrayinskyh-terytoriyah-yaki-perebuvaly-pid-rosijskoyu-okupacziyeyu-na-prykladi-kyuyivskoyi-harkivskoyi-ta-hersonskoyi-oblastej/>

2 “Жіночі камери” херсонської катівні: аналітичний звіт за свідченнями утримуваних <https://zmina.ua/publication/zhinochi-kamery-hersonskoyi-kativni-analitychnyj-zvit-za-svidchennyamy-utrymuvanyh/>

3 “Катівня у школі”: аналіз свідчень утримуваних у селі Біляївка Херсонської області <https://zmina.ua/publication/kativnya-u-shkoli-analiz-svidchen-utrymuvanyh-u-seli-bilyayivka-hersonskoyi-oblasti/>

коридором виїзду в контрольовані урядом України регіони з тимчасово окупованих територій⁴. Зараз виїзд з підконтрольних РФ населених пунктів можливий лише через територію окупованого Криму та/або через територію РФ до третіх країн, що зазвичай є фінансово обтяжливим для більшості цивільних.

Крім того, під час виїзду громадяни України вимушені проходити процедури фільтрації, а тому стикаються з підвищеною увагою з боку ФСБ РФ. ZMINA задокументувала випадок, коли двох цивільних чоловіків в серпні 2022 року затримали співробітники ФСБ РФ на пункті перетину “Піски-Логачівка” в Харківській області. Після цього обох привезли в ізолятор тимчасового тримання у райвідділі поліції м. Куп’янськ, де тривалий період незаконно утримували, піддавали тортурам і жорстокому поводженню⁵.

Розпорядженням уряду РФ від 6 жовтня 2023 року №2723-р була значно обмежена можливість в’їзду громадян України на територію РФ. З 16 жовтня 2023 року в’їзд можливий лише через автомобільний пункт пропуску “Лудонка” в Псковській області та повітряний пункт пропуску аеропорт “Шереметьєво” (м. Москва). Показово, що ці обмеження не розповсюджуються на дітей віком до 14 років, які в’їжджають в супроводі “законного представника”, громадянина РФ⁶. Відповідно, держава-агресор цілеспрямовано ускладнює процедуру в’їзду-виїзду для громадян України і опосередковано спрощує незаконний ввіз українських дітей на територію РФ.

Загальний контекст дослідження

У межах цього дослідження поняття “тортури” вжито відповідно до розуміння статті 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1987) та визначення статті 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Також використано поняття “жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження” (далі – жорстоке поводження)⁷. При цьому ZMINA, оцінюючи випадки, які можна охарактеризувати як тортури чи жорстоке поводження, не здійснює їхньої остаточної юридичної кваліфікації.

4 16.12.2022р. На Запоріжжі росіяни закрили в’їзд через блокпост “Василівка” <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3635816-na-zaporizzi-rosiani-zakrili-vizd-cerez-blokpost-vasilivka.html>

5 Свідчення з м. Куп’янськ

6 Распоряжение правительства Российской Федерации от 06.10.2023 № 2723-р <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202310060030?index=1> (архів <https://web.archive.org/web/20231207223312/http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202310060030?index=1>)

7 Детальніше про методологію документування тортур, яку використовує Центр прав людини ZMINA, див. “Катування та жорстоке поводження з цивільним населенням на українських територіях, які перебували під російською окупацією” <https://zmina.ua/publication/katuvannya-ta-zhorstoke-povodzhennya-z-cyvilnym-naselennyam-na-ukrayinskyh-terytoriyah-yaki-perebuvaly-pid-rosijskoyu-okupacziyeyu-na-prykladi-kyiyvskoyi-harkivskoyi-ta-hersonskoyi-oblastej/> с. 12–15.

У цьому документі проаналізовані свідчення 20 потерпілих від незаконних затримань, тортур та жорстокого поводження, зібрані методом глибинних інтерв'ю. Глибинні інтерв'ю проведені за методологією, розробленою на основі міжнародних стандартів моніторингу дотримання прав людини та Стамбульського протоколу (Керівництва з ефективного розслідування і документування катувань та інших форм нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження).

Випадки незаконних затримань, тортур та жорстокого поводження, про які йдеться у дослідженні, сталися в період з квітня 2022-го до березня 2023 року в Харківській (м. Куп'янськ та навколишні населені пункти), Херсонській (м. Херсон, м. Нова Каховка) та Запорізькій (м. Мелітополь, м. Кам'янка-Дніпровська, м. Бердянськ, м. Токмак) областях. При цьому основний масив свідчень стосується випадків тортур, вчинених у період серпня–вересня 2022 року (75% свідчень)⁸. Також задокументовано два випадки незаконних затримань, тортур і жорстокого поводження, що відбувалися в лютому 2023-го та з жовтня 2022-го до березня 2023 року. Збір свідчень про хронологічно пізніші епізоди злочинів ускладнений з огляду на безпекові ризики та намагання РФ повністю ізолювати населення тимчасово окупованих територій, про що зазначено вище.

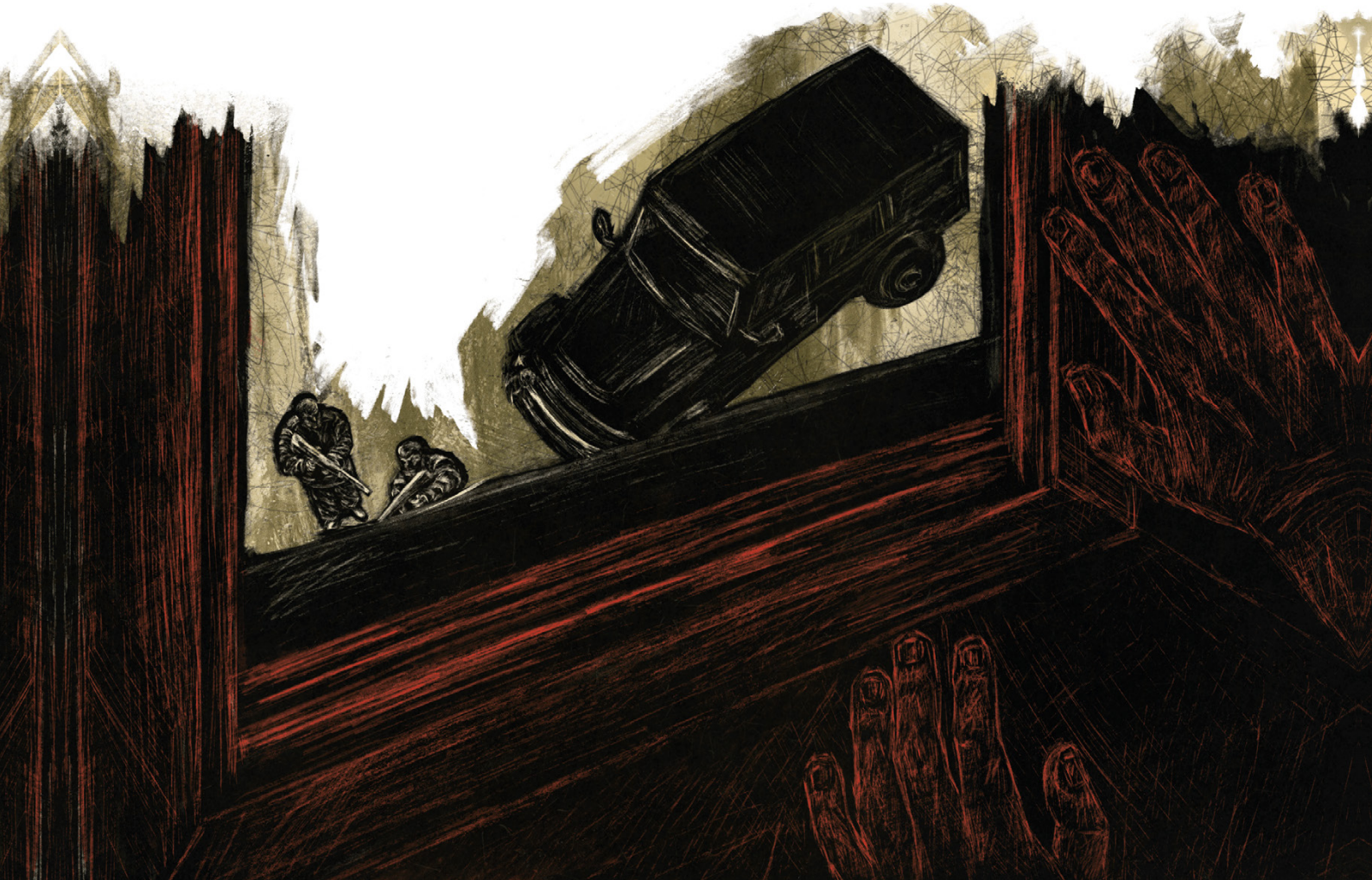
Водночас наявний масив інформації дозволяє простежити подібність вчинення тортур в хронологічній перспективі (епізоди з квітня 2022-го до березня 2023 року) і, що особливо важливо, в населених пунктах різних областей як звільнених, так і досі окупованих. Низка зафіксованих елементів тортур, зокрема, вчинених в період серпня–вересня 2022 року, повторюється в свідченнях потерпілих з м. Херсон, м. Куп'янськ, м. Мелітополь та інших.

Незаконні затримання і тортури як елемент терору проти цивільного населення в окупації

У всіх окупованих населених пунктах України російські адміністрації продовжують застосовувати так звані процедури “фільтрації”. Підрозділи, що виконують поліцейні функції (зазвичай визначаються потерпілими як окупаційна “поліція”, “народна міліція “ЛНР/ДНР” чи “Росгвардія”), в координації і за керівної ролі ФСБ РФ намагаються виокремити тих цивільних, які можуть “становити загрозу” чи сприймаються як “нелояльні до РФ”. Такими насамперед вважають чинних та колишніх військовослужбовців і учасників АТО/ООС, співробітників поліції і силових структур, представників органів місцевого само-

8 В дану категорію включаються випадки тривалих затримань, які відбулися в квітні 2022-го, і на момент серпня 2022-го потерпілі все ще перебували в утриманні.

врядування, волонтерів і громадських активістів, працівників сфери культури і освіти з виразно проукраїнською позицією (зокрема вчителів української мови та історії України, викладачів патріотичного виховання), будь-яких цивільних, що демонструють чи демонстрували в минулому проукраїнські погляди⁹. Утім, зазначені категорії не є вичерпними.

Основним джерелом інформації про людей, яких затримують, є свідчення їхніх односельців чи знайомих (доноси і значною мірою – інформація, здобута під тортурами). Як важливе джерело інформації окупаційні адміністрації також використовують здобуті документальні матеріали, що містять персональні дані, наприклад, переліки військовозобов'язаних; фото і відеоматеріали з акцій цивільного спротиву окупації в період лютого–березня 2022 року чи навіть з часів Євромайдану. Причиною затримання може бути і наявність української символіки.

9 Див. також “Катування та жорстоке поводження з цивільним населенням на українських територіях, які перебували під російською окупацією” <https://zmina.ua/publication/katuvannya-ta-zhorstoke-povodzhennya-z-cyvilnym-naselennyam-na-ukrayinskyh-terytoriyah-yaki-perebuvaly-pid-rosijskoyu-okupacziyeyu-na-prykladi-kyiyvskoyi-harkivskoyi-ta-hersonskoyi-oblastej/> с. 35–37

“ Ми йшли в магазин. Я взяв з собою прапорець автомобільний український. Прапор України. А ці покидьки їхали на БТРі. Я їм помахав. Вони зупинились, підходять десь 8 чоловіків, обступили: “Що ти тут махаєш? Що це таке?”. Кажу: “Я на своїй землі і зі своїм прапором ходжу”. І на підставі цього нас забрали в комендатуру¹⁰.

Місцеве населення свідоме процесів фільтрації, а також критеріїв, за якими її проводять. Деякі опитані зазначили, що передбачали неминучість свого затримання.

“ До мене приїхали ефесбешники на джипі. Їх було троє. У нас вікна були відчинені, і я з п'ятого поверху побачив, як вони приїхали. Коли ламали двері у під'їзд, піднявся шум, я виглянув, побачив, що відбувається. Зрозумів, що це до мене, швиденько заховав дещо, що було у хаті. Всі знали про мою проукраїнську позицію. В цьому під'їзді більше нікого такого, всі пенсіонери. Ми знали, що вже їздять і забирають людей¹¹.

Також російські підрозділи могли “конструювати” причину затримання: звинувачували людей в причетності до націоналістичних організацій лише на підставі гаданої симпатії до таких організацій їхніх рідних, підписок цих людей на патріотичні групи в соціальних мережах тощо. Одного з опитаних затримали, коли знайшли фото його племінника з символікою партії “Правий сектор”, при цьому той ще до моменту вторгнення РФ 24 лютого 2022 року виїхав за кордон.

Деяких затриманих в місті Куп'янськ Харківської області звинуватили в підпалі Будинку профспілок в Одесі 2 травня 2014 року, де загинув 31 проросійський активіст, лише через те, що вони підтримували місцеву футбольну команду “Металіст”. Пожежа в Будинку профспілок стала наслідком спровокованого конфлікту між проукраїнськими (проєвропейськими) і проросійськими силами, коли перед футбольним матчем “Чорноморець” – “Металіст” відбувся збройний напад на колону вболівальників, що підтримували Україну¹². Цю історію російська пропаганда широко використовує для підживлення ненависті проти прихильників Євромайдану та “націоналістів”. Загалом вона є відомим емблематичним пропагандистським шаблоном (“одесская Хатынь” тощо).

10 Свідчення потерпілого з м. Мелітополь

11 Так, зокрема в Куп'янську, цілеспрямовано затримували учасників мирного проукраїнського мітингу, який відбувся 1 березня 2022 року, і яких ідентифікували по фото і відео з цієї акції. Одного з організаторів протесту, місцевого депутата Миколу Маслія затримали безпосередньо під час мітингу, наразі місце його перебування невідоме.

12 Див. звіт про розслідування цих подій на сайті Ради Європи Report of the International Advisory Panel on its Review of the Investigations into the Events in Odesa on 2 May 2014 <https://www.coe.int/en/web/kyiv/report-on-investigations-of-odesa-events>

“ Я був фанатом футбольного клубу “Металіст” (Харків) і в мене були жовто-сині шарфи цієї команди. Вони знайшли фотографії з футболу, де ми з цими шарфами, з прапорами. Їх дуже ковбасило, коли вони це бачили. А звідси їй запитання: “Де ти був 2 травня 2014 року?”. Це вони закидали мені, що я там був і брав участь у тому, що відбувалось там [в Будинку профспілок]. І це все лише з фоток з футбольного матчу. А я там не був, я не їздив туди.

Водночас представники російських підрозділів, “поліції” чи ФСБ РФ також затримували цивільних з причин, не пов’язаних з їхнім ставленням до факту окупації. Зокрема, затримували через порушення режиму комендантської години для з’ясування особи чи іншого. Становище затриманого значно погіршувалося, якщо представники РФ виявляли будь-які ознаки його нелояльності до РФ, підтримку сил спротиву чи подібне¹³.

Окремі потерпілі вказують, що їх затримали під час проведення представниками РФ рейдових перевірок цивільного населення.

“ У нас проходили планові перевірки. Росіяни проводили обшуки, шукали партизанів і всіх, хто проти Російської Федерації. Для залякування населення. До нас прийшли з обшуком, в нас було багато мисливського спорядження. Ми володіли зброєю офіційно, це їм дуже не сподобалося¹⁴.

Один з опитаних вказує, що його затримали просто на вулиці, коли російські підрозділи перевіряли чоловіків, бо напередодні сили спротиву підірвали автомобіль з російськими військовими. При цьому чоловіка без будь-яких підстав назвали “коригувальником”.

Також потерпілі свідчать, що в місцях тримання умовою звільнення їм ставили надання відомостей про певну кількість людей, які “могли становити інтерес” для представників РФ.

“ Заїхала команда, дали тумака людині, в трусах її виволокли, виявилось, не та людина, вони адресу переплутали. Але він просидів 3–4 дні. Та просто, може, хтось доніс. А там уже, як? Хочеш вийти – здай 10 наркозалежних, 10 атовців. Давали хлопцям папірець, олівчик – пишіть¹⁵.

13 Свідчення з м. Куп’янськ

14 Як наслідок проведення обшуку затримали чоловіка пенсійного віку. В місці тримання його били “поліціанти”, завербовані з місцевих мешканців; також застосовували удари електрошокером в спину в районі ребер. (Анонімні свідчення)

15 Свідчення з м. Куп’янськ

Умови утримання та поводження в незаконних місцях тримання

Від початку документування випадків тортур дослідники ZMINA відзначають суттєву подібність в облаштуванні місць незаконного тримання і катувань, у встановленні певного порядку денного та розкладу, в поводженні з утриманими і, власне, в самих методах тортур, застосованих під час допитів в населених пунктах різних окупованих областей.

Для утримання цивільних на окупованих територіях частіше використовують місця, що вже мають підготовлену для цього інфраструктуру. Серед досліджуваних у цьому матеріалі – ізолятори тимчасового тримання (ІТТ) в м. Херсон та м. Куп'янськ, виправна колонія №66 в м. Бердянськ, поліційні відділки в м. Нова Каховка, м. Токмак та інші.

При цьому в кількох випадках зафіксовано використання в якості місць тримання гаражів. Відповідно, там були відсутні будь-які мінімальні умови для тривалого перебування людей. В одному з випадків для утримуваних всередині гаража облаштували дерев'яні нари, в інших – затримані були змушені спати на фанері, що нею застелили бетонну підлогу. За іншими свідченнями, утримані спали на сухій траві, яку їм дозволили нарвати і кинути на підлогу гаража. Очевидно, що подібні умови тримання були вкрай критичними в осінньо-зимовий період¹⁶.

Умови тримання в ІТТ відділів поліції також схожі між собою, були неналежними і не відповідали мінімальним стандартам. Камери місць тримання зазвичай були переповнені, іноді – критично, коли в камері, розрахованій на чотирьох людей, одночасно перебували до 20 осіб¹⁷. Зафіксовано випадки, коли утримувані могли лише стояти в камерах.

У більшості випадків наглядачі навмисно погіршували умови тримання, що, зокрема, використовували як форму “покарання”. При цьому подібна практика простежується в різних областях.

Нас було троє, один спав на підлозі. Цілодобово працювало опалення. Я вийшов 28 травня, але там все ще працювало опалення, 2 великі товсті труби – було просто неможливо дихати. Це було, як баня, як сауна, з якої ти не можеш вийти. Єдине рятувало, що була вода у крані, якою можна було обливатися для того, щоб хоч якось дихати. Коли мене звинуватили в тому, що я агент СБУ, то зачинили навіть годівничку. Це отвір в залізних дверях, через який передавали їжу, вони її закрили, щоб не було чим

16 Свідчення із Запорізької області.

17 Свідчення з м. Куп'янськ, свідчення з окупованої частини Херсонської області

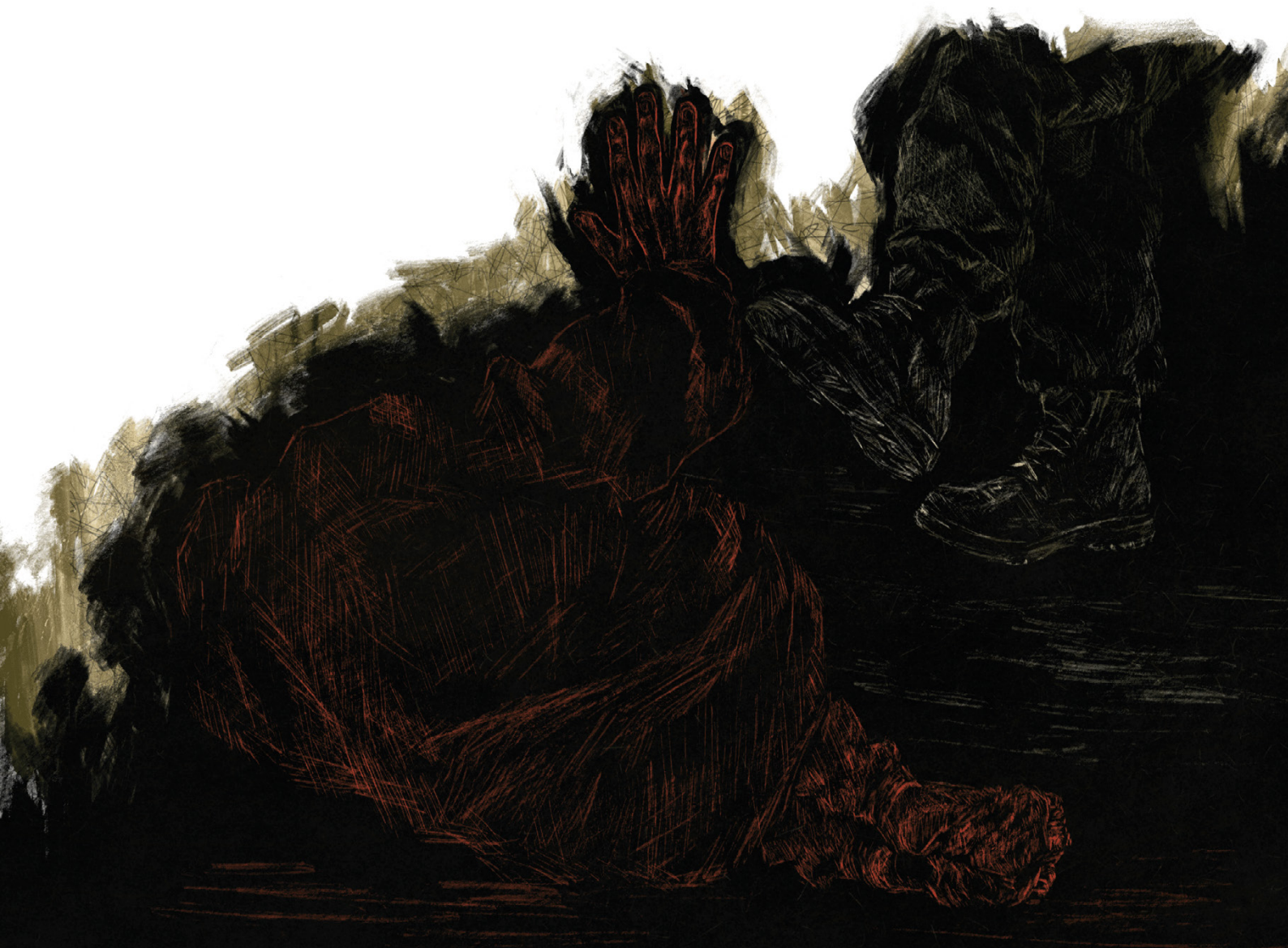
дихати. В іншому крилі, в інших камерах, там навпаки, не було опалення. Все було в грибку – гниле, цвіле і жахливе”¹⁸.

Так, 19-річна дівчина, утримувана в ізоляторі тимчасового тримання Куп’янського районного відділу поліції, свідчить, що в період з 3-го по 6 вересня 2022 року її цілодобово тримали в коридорі поруч з прогулянковим двориком ІТТ. Даху в цьому приміщенні не було. Вночі йшов дощ, було холодно, спати утримувана була змушена на металевій лавці. Через стрес дівчина відмовилась від їжі, їй погрожували примусовим годуванням, неодноразово допитували із застосуванням фізичного та психологічного насильства.

Частина людей в ІТТ утримували у прогулянковому дворикі, підвішеними до дверей, турніка або пристебнутими кайданками до лавки.

---

18 Свідчення про умови тримання в виправній колонії №66 м. Бердянськ, аналогічні скарги про навмисне перешкоджання циркуляції повітря, створення задухи, зафіксовані в потерпілих з м. Куп’янськ, м. Нова Каховка тощо.

Всіх опитаних, чий свідчення використані у цьому звіті, обмежували у можливості справляти природні потреби, не було забезпечено щонайменшої приватності. В частині камер не працював туалет. У непристосованих місцях тримання (звичайні підвальні приміщення чи гаражі) утримувані для цих потреб використовували пластикові пляшки чи відра або подібні ємності, які тривалий час залишалися в цьому ж приміщенні.

Більшість опитаних повідомили про неналежне харчування і неякісну воду. Частина потерпілих могла харчуватися лише завдяки передачам продуктів від рідних. Однак такі передачі були доступні не у всіх місцях тримання, не для всіх утримуваних, були нерегулярними та недостатніми.

Потерпілих позбавляли можливості отримувати передачі з різних причин, зокрема, як спосіб покарання, а також коли адміністрація місця тримання не хотіла розкривати їхнє місцезнаходження. Натомість родини затриманих в такий спосіб намагалися отримати непряме підтвердження місцеперебування своїх рідних.

“Мама прийшла в понеділок, вони передачку забрали. А вона каже: “А повернення?”. Це в нас був зв'язок, я хоч пакет з трусами їй передам, підписаний мною. І вона розуміла, що я знаходжуся тут¹⁹.”

Окремо варто зауважити, що буквально у всіх місцях незаконного тримання застосовували типові процедури поводження із затриманими. Вони вочевидь наслідують традицію поводження з ув'язненими, характерну для пенітенціарних закладів на території колишнього СРСР. Представники РФ і персонал місць тримання обізнаний з подібними практиками і активно їх використовує. Так, безпосередньо після затримання, крім документів і телефонів, в опитаних зазвичай вилучали особисті речі, що можуть вважатися “небезпечними”, або в певний спосіб бути використані для вчинення самогубства – бритви, окуляри, ремені, шнурівки чи подібне. Навіть коли фактичні причини для цього були недостатніми і це погіршувало становище утримуваного.

“Не можна було мати колюче-ріжуче. Окуляри в мене забрали. Я їм покажу, що вони в мене пластикові. – “Не дозволяється”. В окулярах я добре бачу, хоча в мене зір +2. А без окулярів не міг запам'ятати навіть їхні обличчя, коли вони заходили²⁰.”

У низці випадків представники РФ збирали персональні та біометричні дані затриманих. В окремих випадках, в менших населених пунктах цю інформацію вносили в паперові, заповнені від руки журнали²¹, в інших – затри-

19 Свідчення з м. Мелітополь

20 Свідчення з м. Куп'янськ

21 Свідчення про “комендатуру” в Мелітополі

маних фотографували, брали відбитки пальців, подекуди аналіз ДНК. Подібна практика застосовувалась в місцях тримання Херсона, Куп'янська, Бердянська тощо. При цьому збір означених даних опосередковано міг вказувати на серйозність становища затриманого та вірогідне продовження тримання, а також можливе пред'явлення обвинувачення у скоєнні злочину. Також є свідчення про фотографування інших особливих прикмет – шрамів, родимок, татувань тощо.

” Наступного дня відвели знімати відбитки. Спочатку звичайні, а потім сфотографували, і ще через пару днів знімали електронні відбитки. Також фотографували татування, шрами, обличчя²².

У всіх місцях тримання подібними були і процедури конвоювання, особливості комунікації охорони з утримуваними. Так, в той момент, коли в камеру заходили охоронці, люди, які там перебували, повинні були повернутися обличчям до стіни, спертися руками в стіну, розвести ноги. Очі мали опустити додолу. Будь-які спроби дивитися в бік охорони сприймалися як загроза і карались побиттям.

В одному з випадків затриманого чоловіка 5 днів двічі на день били по спині в той момент, коли в гараж із затриманими приносили їжу. До цього в нього були зламані ребра. Він не мав змоги захиститися від ударів, стоячи обличчям до стіни, не бачив нападників. Також відомо про один випадок допиту, коли потерпілий близько 1,5 години стояв з мішком на голові, спершись на стіну, при цьому його били кийками по колінах.

Також потерпілі описують однотипні способи конвоювання під час доправлення до місця допиту. Затриманим одягали мішок на голову, вели зі зв'язаними руками, відведеними назад, в зігнутому положенні. Низка потерпілих повідомила про принизливі процедури перевірки перед конвоюванням – ротової порожнини, анального отвору.

” Якщо по дверях стукнули, то ти повинен піднятися, руки завести за спину і обличчям впертися в стіну. Якщо ти хоч раз глянув на них, то тебе відгамселять кийком. Були такі випадки. Тобто – голову вниз, до стіни, руки назад, як тварини. Виходиш з камери, обличчям до стіни, тобі зразу кульок на голову. Скотчем замотують, руки назад. Одягають кайданки, і 2 людини тебе під руки, “в ластівку” витягують²³.

У процесі конвоювання потерпілих могли залякувати, завдавати їм ударів чи створювати умови для травмування (били головою об стіну, провокували спотикання на сходах).

22 Свідчення з м. Херсон

23 Свідчення з м. Куп'янськ

Окремі опитані вказують, що в місцях тримання відбувалося навчання “персоналу”, завербованого з місцевого населення. З огляду на це режим утримання ставав більш жорстким (були заборонені контакти між камерами, ретельно перевірялися передачі від рідних тощо).

🗨️ *Набрали штат з наших, а п*** [росіяни] наших доставали. 6–7 вечора наші по домам, а п*** там до 6 ранку. І починали кричати з 10, один там був вертухай, наркоман місцевий, ось він почав вчити молодняк, як треба затримувати на вулиці, обшуки почались, шмони... Згодом все гірше й гірше.*

Функції охорони в місцях тримання могли виконувати особи, раніше засуджені за кримінальні правопорушення. Відповідно, тюремна культура поводження була для них знайомою, ці практики використовували у ставленні до затриманих.

🗨️ *Ці ж підлеглі нас же й охороняли – “ЛНР” і “ДНР”. По черзі вони були там. Що ті виродки, що ті. Був такий, що кричав: “Та я, с**а, два терміни відсидів, від мене не сховаєш нічого!”. Обшуки в камерах робили²⁴.*

Розподіл функцій і координація дій представників РФ, причетних до вчинення злочинів

Керівну роль в процесі затримань і допитів, за словами опитуваних, зазвичай виконують співробітники ФСБ РФ. Часом їх як керівників групи, чи так званих “слідчих”, виокремлюють через те, що вони одягнені у цивільне (ймовірно, для маскуванню). При цьому такі “слідчі” можуть використовувати окремі елементи військового спорядження, наприклад, взуття, мають при собі зброю. Такі подібності спостерігаються, зокрема, в свідченнях з окупованих Запорізької, Херсонської і Харківської областей.

🗨️ *Заходять двоє в балаклавах, в берцях – таке взуття військове солдатське. Але в цивільному. Їм розказав. Потім, коли я завершив розказувати, один швидко натягає тактичні рукавички, так це називається, чи що. Відкидає стіл і починає мене по ребрах ногами в цих берцях, по обличчю кулаками... Гамселить жорстоко, десь хвилин 15–20 він так мене ганяв²⁵.*

24 Свідчення з м. Куп'янськ

25 Свідчення з м. Мелітополь

☞☞ *ФСБ займається затриманням людей, збором з них інформації, допитами і так далі. Вони всі завжди в цивільному, пересуваються на автомобілях без номерів. Номерний знак відсутній – просто чорна табличка. І всі розуміли, і їхня Ростгвардія, і на блокпостах – що це ФСБ. Вони виключно в цивільному перебували. Це в них така форма прикриття²⁶.*

Зафіксовано також значну кількість випадків цілеспрямованого незаконного затримання (викрадення) цивільних, здійснених добре скоординованою, озброєною групою людей у формі, що вказує на їхню підготовленість і кваліфікацію. Такі затримувачі зазвичай не мали розпізнавальних знаків, діяли максимально швидко, щоб попередити можливу ідентифікацію себе.

☞☞ *Виходжу на зупинку, їхати в місто. На вулиці зупиняється мікроавтобус, вибігає 6 чи 8 росіян з автоматами. Крутять мене, надівають наручники, шапку і везуть в ІТТ²⁷.*

Зазвичай особи, що проводять допити, які супроводжує насильство, намагаються приховати свою особистість, використовують балаклави, цивільний одяг або військову форму без знаків розрізнення. Попри те, що керівну роль в процесі затримання і допитів, за словами опитаних, виконує ФСБ РФ, так само є свідчення про допитувачів, яких ідентифікували як представників “Л/ДНР” чи “поліції”.

Також означені представники РФ можуть виконувати допоміжні функції або вдаватися до психологічного тиску під час тривалих допитів або “бесід” в тих випадках, коли до затриманого з якихось причин не застосовували фізичного насильства. Крім того, таким чином жертву могли “готувати” до майбутнього допиту співробітниками ФСБ РФ.

☞☞ *Далі мене привезли до відділку поліції. Завели в одну з кімнат, там посадили за стіл. Навпроти був інший стіл, і протягом 6 чи 7 годин до кімнати заходили різні так звані “представники новоствореної поліції”. Кожен з них мені розповідав “щирі” історії про те, які вони бідненькі, як вони голодували, як їм гроші не платили. І як вони пішли працювати на Росію, аби рятувати людей, і тому подібне²⁸.*

Про наявну координацію дій різних підрозділів, залучених до “фільтрації” населення, можуть свідчити випадки, коли охороні місця тримання повідомляли про причини затримання осіб, яких туди доставляли з іншого населеного пункту. Тож потерпілі, яких звинувачували в сприянні Збройним силам України чи подібному, навіть після переміщення до іншого місця тримання стикались з вищим ризиком насильства, ніж потерпілі, затримані до з’ясування особи, або з невстановлених причин. В цьому контексті також показовим є

26 Свідчення з м. Херсон

27 Свідчення з м. Херсон

28 Анонімні свідчення

позначення низки утримуваних як “політичних” або обвинувачених у “воєнних злочинах” (тут у значенні: обвинувачені в підготовці диверсій; сприянні руху опору чи українським спецслужбам).

Поширеними є свідчення про застосування насильства безпосередньо в камерах чи поряд з ними. До таких випадків зазвичай причетні підрозділи, що виконували функції охорони.

Подібності видів тортур, застосованих в різних місцях тримання

Більшість опитаних так чи інакше постраждали від насильства. Переважну частину задокументованих випадків однозначно можна визначати як тортури (усвідомлене намагання завдати сильних страждань).

Тортури залишаються поширеною практикою під час допитів затриманих представниками РФ. Допити без застосування насильства – радше виняток і відбуваються в окремих випадках, коли особа затриманого була надто “цінною”, або стан її здоров’я вже був критичним. Відомо про випадок затримання онкохворої жінки, фізичне насильство до якої не застосовували. У той же час вона перебувала під постійним психологічним тиском. Всі 5 днів жінку утримували в неналежних умовах: у камері не було постійного доступу до питної води і туалету. Жінки страждали від сильної задухи. Стан здоров’я потерпілої після звільнення помітно погіршився²⁹.

Під час допитів представники РФ застосовували до затриманих типові форми насильства. Зокрема побиття і тортури електричним струмом. При цьому окремі специфічні елементи тортур повторювались. Крім ударів руками і ногами, для побиття могли використовувати дерев’яні бити чи гумові кийки. Частина опитаних поміж іншим говорить, що під час побиття зазвичай ударів завдавали по кінцівках чи корпусу, але не по обличчю. Водночас окремі потерпілі зазначають, що для ударів в голову могли використовувати інші засоби – пляшки з водою, книги, тощо. Заподіяння травми голови з допомогою ударів тупим широким предметом, зазвичай в тім’яну ділянку, є поширеним способом вчинення тортур. Наслідком цього може бути струс мозку або черепно-мозкова травма у потерпілого³⁰.

29 Свідчення з Херсонської області

30 Козлов С.В., Войченко В.В. та ін. “Виявлення тілесних ушкоджень, характерних для катувань, та шляхи їхньої документальної фіксації у форматі “Стамбульського протоколу”. – К. 2021. – с.16

“ На першому допиті, коли поставили мене біля стінки, то били, наче мішок з піском. І в голову. Якби не шия, то голова б відвалилась, як футбольний м'яч. От разів 2–3 справа і разів 2–3 зліва. Це по відчуттях, бо мішок на голові, ти нічого не бачиш, все замотане скотчем³¹.

Також зафіксовано специфічні випадки побиття, метою яких була тривала травматизація потерпілих, завдання їм страждань, без створення загрози життю.

“ Вони беруть трубу водопровідну, пластикова звичайна труба, і шльопають по спині, ніби нічого. Але, коли вони так 10 хвилин шльопають, ти готовий здохнути. Багато і часто. Або по нозі, по стегну, наприклад, є такі місця. Або по руці. Я бачив в пацанів такі біцепси після цих “процедур”, що не передать³².

---

31 Свідчення з м. Куп'янськ

32 Свідчення з м. Куп'янськ

Контекстно зафіксовано свідчення про випадок побиття палицями по ступнях, який мав місце в райвідділі поліції окупованого міста Куп'янськ. Раніше аналогічний випадок ZMINA задокументувала в м. Ізюм. Подібний спосіб побиття, також відомий як "фаланга", призводить до пошкодження і атрофії тканин стопи, може мати наслідком незворотну деформацію стоп. Потерпілі скаржаться на значні ускладнення ходи. Також наслідком такого побиття може бути хронічна непрацездатність потерпілого і фактична інвалідизація³³.

Зафіксовано випадок, коли чоловіку, який вже перебував з мішком на голові, одягли на голову металеве відро і били по ньому невстановленим предметом.

“*І почали бити мене. Арматурою, прикладами автомата, якимись дерев'яними палицями, металом. Били тупо всім. Надягли потім відро залізне на голову, по відру почали чимось бити дуже сильно... Я, правда, не знаю, що це було. Відро згиналося, я пам'ятаю, як воно згинається і мені в шию впирається. Справжнє пекло. Десять хвилин 15 вони мене так водили, кидали, били. Я думав, що я там помру. Я вже кричав: "Дайте телефон, я подзвоню батькам, попрощаюся". Вони відповіли, що "так здохнеш, ніхто не дізнається"³⁴.*

У всіх окупованих областях поширеними були тортури електричним струмом. Менш загрозливими і травматичними, ймовірно, були випадки застосування електрошокерів, які могла використовувати охорона, вчиняючи насильство до потерпілих безпосередньо в камерах. Електрошокери також використовували демонстративно, для залякування більш жорстокими способами катувань.

“*Там періодично було декілька працівників поліції з місцевих колишніх поліціантів, які не пройшли переатестацію, які так самостверджувались: відчиняли камери, заходили, ставили обличчям до стіни і били струмом з електрошокера. Тих, хто був молодшим і міцнішим, максимально сильно, тих, хто старші, на мінімалках били. Так було декілька разів³⁵.*

Більшість постраждалих характеризує тортури електричним струмом як найгірший досвід, отриманий в місцях тримання, за винятком хіба що випадків каліцтва. Аналогічно до інших видів катувань інтенсивність і тяжкість тортур електричним струмом під час допитів наростала. Збільшувалась тривалість і сила електричних розрядів.

33 Козлов С.В., Войченко В.В. та ін. Виявлення тілесних ушкоджень, характерних для катувань, та шляхи їхньої документальної фіксації у форматі "Стамбульського протоколу". – К. 2021. – с. 20–22

34 Свідчення з м. Мелітополь

35 Свідчення з Херсонської області

Привів мене. Каже: “Сідай на підлогу, об стіну обіпрись спиною, ноги вперед”. Мені капці зняли і на пальці ці клемми накиннули. І знову: “Кажи, поліція, СБУ, АТОВці, кого знаєш?” І починає бити струмом. Спочатку недовго – секунда-дві. Потім вже секунд по 8 було. Десь пів години били струмом³⁶.

Для посилення страждань клемми, через які подавався електричний струм, під’єднували до найбільш чутливих частин тіла – спочатку до пальців рук, заведених за спину (жертва могла лежати на підлозі, що посилювало відчуття беззахисності). Пізніше, під час допиту, клемми могли під’єднувати до вух, сосків або геніталій. Зафіксовано випадки, коли для посилення страждань клемми під’єднували “по діагоналі” (наприклад: до мочки і до мошонки), або коли жертву під час тортур струмом обливали водою.

За словами одного з опитаних з м. Херсон, під час сильних катувань струмом від нього буквально “йшла пара”, що відмічали самі допитувачі. Інший чоловік, якого утримували в ІТТ Куп’янська, вказав, що під час тортур струмом в нього “йшла піна з рота”. Звично описувані наслідки після сильних тортур струмом – судоми, травми суглобів через неконтрольовані м’язові скорочення, підвищення температури, сильне зневоднення, пошкоджені зуби або травми язика. Частина опитуваних одразу після такого допиту не могла пересуватися самостійно або взагалі не контролювала своє тіло. Співкамерники відпоювали жертв водою, годували з ложки або допомагали сходити в туалет за необхідності.

Чоловіка вивертало, аж виривало суглоби. Коли тебе притягають [повертають в камеру з допиту], в тебе руки не працюють. Хлопці давали води попить, бо ти рук не відчуваєш, в тебе вони вивернуті, ти сам собі їх вивертаєш. Та ще в наручниках закований. В мене на лівому зап’ясті досі шрами залишились³⁷.

Відновлення після сильних тортур струмом могло тривати до кількох днів. В одному з випадків опитаний зазначив, що був готовий вчинити самогубство після трьох таких допитів, щоб припинити свої страждання та від побоювання не витримати четвертого допиту.

36 Свідчення потерпілого з м. Мелітополь

37 Свідчення з м. Куп’янськ

Повторюваний сценарій проведення допитів в різних місцях тримання

Рівень жорсткості під час допитів міг різнитися з огляду на вік, фізичний стан чи стать жертви. Але також суттєво залежав від важкості звинувачень. Ймовірно, представники РФ, які вчиняли тортури, ставили собі за мету усвідомлено завдати потерпілим якнайбільших страждань, при цьому контролюючи настання летальних наслідків.

У всіх регіонах відомо про випадки смерті, спричиненої тортурами, жертви могли померати в камерах через кілька днів після допиту або вже після звільнення з місця утримання. Відомо про випадки, коли російські підрозділи намагалися приховати реальні причини смерті та вивозили тіла людей у невідомих напрямках.

“Вони його посеред білого дня забрали, через два дні подзвонили матері, сказали: “Ваш син помер від серцевого нападу, приїдьте заберіть тіло”. Вона приїхала, тіло їй видали в морзі з довідкою за день до його викрадення, що він помер від серцевого нападу. А люди, які були на похороні, бачили, що в хлопця був проламаний череп, вивернуті руки з суглобів, переламані пальці. І чорні сліди на тілі вочевидь від електроструму³⁸.”

Види тортур, які застосовували на допитах, чергувалися з метою заподіяння більших страждань. Одну із опитаних жінок били в потилицю пляшкою, наповненою водою. Крім цього, погрожували, приставляли пістолет до голови та імітували постріли; душили кабелем від електрочайника і одягали на голову кульок, який фіксували скотчем на шії. Один з групи допитувачів через кульок затискав жінці рот і ніс. Їй також погрожували тортурами електричним струмом, демонструючи знаряддя, які використовують для цього. Один допит тривав близько чотирьох годин.

“Вже, може, на 2-му чи 3-му ударі я почала відчувати, що з головою щось не так. Мабуть, вони розбили, бо був сильний біль, в очах якесь все біле. Почало нудити, паморочитися. Я короткочасно втрачала свідомість. Вони тоді починали робити щось інше. Вони ж це все чергували. Не могли мене пляшкою 10 раз підряд бити. Якби зробили 10 ударів, то голову, мабуть, проломил б. Тому вдарять 2-3 рази, а потім щось інше, щоб я за цей час прийшла до тями³⁹.”

Як наслідок побиття, вже після звільнення в жінки діагностували закриту черепно-мозкову травму (в двох місцях), а також низку інших ушкоджень.

38 Анонімні свідчення

39 Свідчення із Запорізької області

Попри травми голови і скарги на погане самопочуття, потерпіла не отримувала ніякої медичної допомоги протягом всього періоду тримання з жовтня 2022-го до березня 2023 року.

В іншому випадку відомо про те, що ударів дерев'яною битою утримуваній завдавала інша жінка з числа наглядачів⁴⁰. Протягом перших трьох днів потерпілу допитували кожні дві години. При цьому вона може згадати лише один допит без застосування фізичного насильства.

” Я не можу сказати, скільки допитів було, дуже багато разів забирали, дуже часто, мабуть, що кожні 2 години. Але це в перші 3 дні. Вони одразу починали бити битами, потім чекали, поки я почну говорити, але я все одно нічого їм не могла розказати, і тоді мені сказали, що будуть працювати через детектор брехні. Так вони називали електрошок. Під час першого допиту мені наділи електрошок на шию і низ живота, я впала зі стільця. Навіть не можу сказати, скільки це по часу було, наді мною стояло багато людей, я чула багато голосів. Якихось конкретних запитань перші декілька допитів не було.

Постраждали від тортур електричним струмом також вказують, що під час допитів могли бути паузи, коли будь-які фізичні катування припинялися. Це робили для того, щоб жертва частково відновила чутливість пошкоджених частин тіла, усвідомила своє становище, стала “більш зговорливою”. Згодом тортури продовжували. Такий спосіб проведення допиту може бути охарактеризований, як одна з форм психологічних катувань.

Зафіксовано інші специфічні подібності, що можуть бути охарактеризовані як елементи психологічних тортур, і вказують на однакові підходи до проведення допитів.

Так, наприклад, потерпілі з м. Херсон та м. Куп'янськ свідчать, що відмова відповідати на запитання під час допиту або відповідь “не знаю”, спонукала посилення тортур.

” Потім ставлять табурет, мене садять. І цей ззаду підходить, і мені палицею гумовою горло придавлює і до себе притискає. Каже: “Ну що, ти почнеш нарешті говорити?” – “А я ж не знаю, що вам треба. Не розумію, насправді, чесно вам кажу”. Тоді він мене б'є так, що я б'юсь головою об підлогу. Каже: “Запам'ятай, тут слів “чесно”, “не знаю”, “клянусь” – не існує. За кожне твоє таке слово я буду тебе забивати до смерті”. Я зрозумів, що це не стоп-слова, а старт-слова для них.

” Почали допитувати: де?, що?, хто?, куди?, звідки? І все таке інше. А я, не володіючи інформацією, не можу нічого розказати. Тому, що я просто не

40 Імовірно, в такий спосіб допитувачі намагалися контролювати ступінь завданих пошкоджень. Свідчення з м. Куп'янськ

знаю. Такі відповіді їм дуже не подобались. Вони жорстоко допитували, бо на їхні запитання я відповідав: “Не знаю”, “мене там не було”. Вони в це не вірили і просто жорстоко били. Так було не один раз.

При цьому так звані “слідчі” могли використовувати розгорнуті форми запитань, наприклад: “Розповідай, що знаєш”. У такий спосіб представники РФ намагались отримати відомості, що могли б вважатися корисними, однак про які нічого не було відомо до цього.

Також варто відзначити, що у всіх досліджуваних областях зафіксовано випадки “парних” допитів. Коли одночасно затримували, допитували чи катували близьких друзів або членів родини. В такий спосіб, завдаючи страждань одному з пари, намагались змусити до свідчень іншого.

“От в цьому підвальному приміщенні допитують людей. І нас там теж допитували. Її [дружину] не чіпали, а мене сильно били. Три ребра зламали. Струмом не катували, а просто гумовими кийками сильно по ногах били, розтягували ноги. Мене били, а її не чіпали. Мене спеціально били при ній. Потім вони вивели її в іншу кімнату. А мені 2 рази стрельнули з пістолета біля вуха. Їй сказали, що все – мене розстріляли⁴¹.”

Задokumentовано випадок затримання і допиту із застосуванням насильства до неповнолітнього. Хлопця зупинили на блокпості для перевірки паспорта. Представники РФ розшукували його батька, тож після того, як побачили прізвище підлітка, доставили його до місця тримання. Під час кількохгодинного допиту до хлопця застосовували психологічне та фізичне насильство: били металевою палицею і завдавали ударів електрошокером, а також погрожували вбивством, нанесенням каліцтва, насильством щодо матері та сестри.

“Зараз ми тебе відведемо в підвал і там заріжемо”, “Хочеш пулю в голову піймати?”, “Можемо тобі пальці почати відрізати. Нігті виривати. Вуха можемо відрізати”. Ще багато чого. Коли мене допитували, а я казав, що нічого не знаю, мене били шокером⁴².”

Поширеними були випадки залякування затриманих зброєю, а також імітація розстрілу. Такий спосіб залякування потенційно пов'язаний з ризиком незапланованого пострілу, а отже, і загрозою життю.

Всі утримувані зазначили, що постійно відчували психологічний тиск, стикалися з погрозами вбивством, насильством щодо себе чи своїх рідних. В різних місцях тримання (м. Куп'янськ, м. Херсон та інші) інструментом психологічного тиску виступала вимога публічного декламування гасел “Слава Росії”, “Слава Путіну”, “Слава Шойгу” або виконання гімну РФ чи російських патріотичних пісень. Відмова від вивчення або виконання гімну була однією з причин насильства щодо утримуваних.

В херсонському ізоляторі тимчасового тримання зафіксовано випадок примусової участі в так званому “референдумі”, яким РФ намагалася зафіксувати анексію Херсонської області.

“Відчиняли камеру. Двоє стояли озброєні, ще двоє стояли в коридорі. І ще один в дальній частині коридору. І по одному з кожної камери, по одній людині виводили ставити підпис⁴³.”

Умовою звільнення частини опитаних був запис у пропагандистських відео. У них потерпілі були вимушені підтверджувати неправдиві звинувачен-

41 Анонімні свідчення

42 Свідчення з м. Куп'янськ

43 Свідчення з м. Херсон

ня на свою адресу. Також поширеним був примус до написання заяв, чи запису відео, в якому утримувані відмовляються від будь-яких претензій через своє затримання. Під час звільнення деяким опитаним зачитували “рішення про заборону в'їзду на територію РФ” чи так званих “нових регіонів”.

Дотичні злочини

Випадки тортур цивільного населення можуть бути напряму пов'язаними з іншими видами злочинів або створювати умови для вчинення таких. В першу чергу мова йде про свавільні затримання чи викрадення людей. Водночас можна говорити і про низку інших.

В деяких випадках тортури супроводжувались сексуалізованим насильством – катуванням струмом, під'єднаним до геніталій, примусовим оголенням тощо. В переліку проаналізованих тут свідчень відомо про принаймні один випадок зґвалтування.

Погрози зґвалтуванням типово застосовували до затриманих жінок. Водночас в певних випадках аналогічні погрози застосовували до чоловіків аж до імітації процесу під час допиту. Імовірно, так звані “слідчі” застосовували такі погрози, оскільки розуміли, що вони більш серйозно сприймалися жертвами через абсолютну неприйнятність такого насильства. Також зафіксовані свідчення про погрози зґвалтуванням щодо близьких чоловіків, яких допитували (подруг, дружин).

Деякі опитані вказують, що однією з причин їхнього затримання була можливість подальшого пограбування господарства, що їм належало.

Зібрані свідчення про випадки примусової праці утримуваних в місцях тримання.

Зафіксовано принаймні один випадок, що може кваліфікуватися як торгівля людьми, коли жінку після показового “звільнення”, яке записувалося на відео, вивезли на примусові роботи з побудови фортифікаційних укріплень для ЗС РФ. Також відомо про ще один випадок, в тому ж районі, коли затримана жінка, зі слів окупаційної “поліції”, була нібито звільнена, при цьому на даний момент її місцеперебування невідоме.

Один з опитаних потерпілих вказує, що був звільнений, бо за нього заплатили викуп.

Відпустили, бо я до війни працював на фірму – утеплення квартир, фасадів. Якимось чином мій начальник дізнався, що я знаходжусь там, і якимось чином відкупив мене⁴⁴.

Використання нових технологій⁴⁵

У всіх потерпілих вилучали мобільні телефони. Це відбувалося одразу в момент затримання, під час обшуку в будинку чи безпосередньо в місці тримання. Дані з мобільного (список контактів, інформація з приватних переписок, збережені фото і відео) були важливим джерелом інформації для так званих “слідчих”. Після їхнього попереднього вивчення ці дані ставали підставою для більшості допитів.

Потерпілі вказують, що в них намагалися з’ясувати поточне місцеперебування і становище окремих “цікавих” контактів – в першу чергу посадових осіб, військових, представників правоохоронних органів. Також предметом підвищеного інтересу був зміст листування, яке знаходили в мобільних телефонах жертв. Критичними були випадки, коли знаходили підтвердження передачі будь-якої інформації українським Силам оборони (наприклад, в українській чат-боти).

Більшість опитаних в той чи інший спосіб намагалися убезпечити себе під час очікуваної перевірки мобільного телефону – видаляли потенційно компроментуючі контакти і переписки. Намагалися приховати мобільний телефон або фактично користувалися кількома пристроями, один з яких надавали для перевірки. При цьому повне видалення інформації з мобільного (“чистий телефон”) сприймалося російськими підрозділами як щось підозріле.

Російські сили на окупованих територіях очевидно постійно покращують процедуру перевірки мобільних телефонів та інших особистих електронних пристроїв (планшетів, ноутбуків). Така процедура є високоспеціалізованою, здійснюється відповідними фахівцями та, ймовірно, має тенденцію до вдосконалення.

І годинник в мене вилучили. Телефон забрали на дослідження. У приміщенні чергового був робочий кабінет у цієї служби, вони там сиділи, працювали і з рук в руки передали⁴⁶.

Потерпілі говорять про те, що російські фахівці спроможні відновлювати видалену з телефону інформацію, і не лише текстову, а також фото і відео з приватних переписок. Такі дані стають предметом особливої уваги під час допитів.

Зафіксовано й інші способи використання телефонів потерпілих – в деяких випадках так звані “слідчі” користувалися тим, що на телефон жертви продовжували приходити повідомлення в той момент, коли вона вже перебувала в

45 Також про це див. в дослідженні “Насильницькі зникнення та свавільні затримання активних громадян в ході повномасштабної російської збройної агресії проти України” <https://zmina.ua/publication/nasylnyczki-znyknennya-ta-svavilni-zatrymannya-aktyvnyh-gromadyan-v-hodi-povnomasshtabnoyi-rosijskoyi-zbrojnoyi-agresiyi-proti-ukrayiny/> с. 59–63

46 Свідчення з м. Нова Каховка

утриманні. Також окремі опитані говорять, що вже після звільнення з утримання в їхні особисті профілі в месенджерах відбуваються несанкціоновані входи з російських IP-адрес. Відповідно, доступ до мобільних телефонів жертв може в різноманітний спосіб використовуватися для збору інформації.

Раніше контекстно фіксувалися повідомлення про відстеження активності мобільних телефонів цивільних радіоелектронними засобами.

Допити з використанням поліграфа

У відділку поліції м. Куп'янська, а раніше в ізоляторі тимчасового тримання в м. Херсон зафіксовано використання російськими підрозділами поліграфа ("детектора брехні")⁴⁷.

Технологія його застосування передбачає, що людина, яку тестують в такий спосіб, повинна бути емоційно врівноваженою. Відповідно, допит з використанням поліграфа абсолютно не узгоджується з більш традиційними для росіян допитами, що супроводжувались тортурами.

За матеріалами зібраних свідчень відомо, що проходження поліграфа передувало потенційному застосуванню насильства і допитам із застосуванням тортур. Особа, яку опитували, зазвичай усвідомлювала загрози, пов'язані з незадовільним проходженням поліграфа. В такий спосіб могли допитували людей, вчинення насильства до яких було більш ризиковим через наявність хронічних хвороб або подібного.

Опис допиту з використанням поліграфа, який ми отримуємо зі свідчень потерпілих, дозволяє оцінити поліграфологів як достатньо досвідчених. Опитаним ставили лише питання, що передбачають однозначні, бінарні відповіді ("так/ні"), в ході опитування змішувалися банальні протокольні питання ("Ви мешканець села Х?") і питання, що становили інтерес. Також опитуваних просили контрольовано відповідати неправдиво, в такий спосіб очевидно фіксуючи реакції організму, отримуючи референтні значення показників поліграфа в момент, коли людина бреше.

На поліграфі були запитання: "Чи держите ви зброю? В якій школі ви вчилися? Чи ваше село [...]?" Ну відповідаєш, там же такі лояльні питання. А далі: "Чи є у вас зв'язки зі Збройними силами України? Чи є знайомі, які служать в Збройних силах України? Чи є знайомі в СБУ?" Було, напевно, питань 10 в одному тесті, а тестів було штук 8. І ото чергувались такі питання: так/ні, кілька разів повторюється, повторюється. На поліграфі ж питання такі підступні: "А скажіть, як правильно, а як неправильно"

47 Випадок використання поліграфа з м. Херсон 01.09.2022р., в м. Куп'янськ – орієнтовно 02.09.2022р.

но". Наприклад: "У вас є знайомі в СБУ? – скажіть неправильно" або "От ви з [...]?" – скажіть правильно⁴⁸.

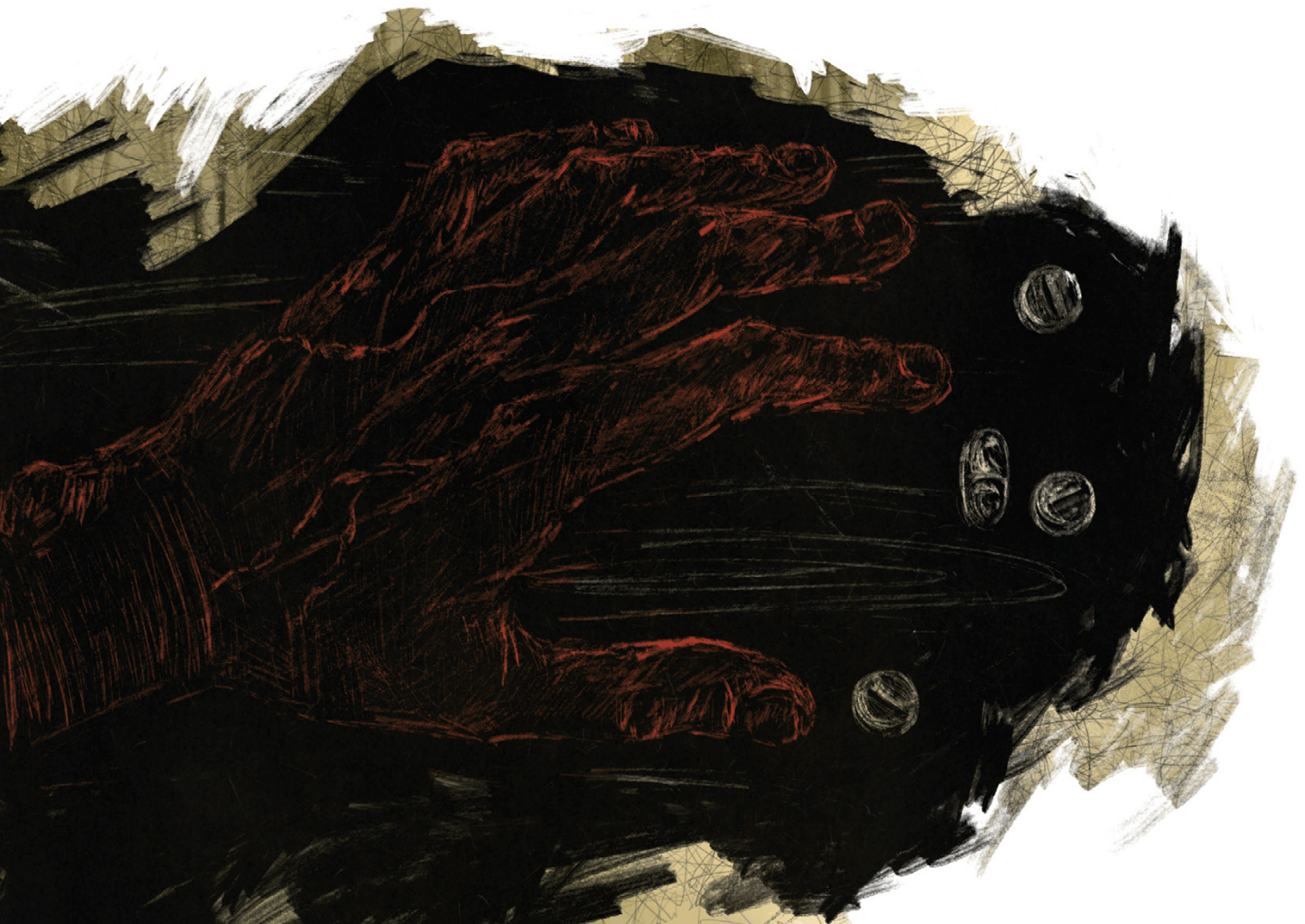
Використання складних технологічних інструментів допитів в різних місцях тримання додатково вказує на координованість дій російських підрозділів, що були до цього залучені.

Наслідки для фізичного та психічного здоров'я потерпілих

Значна частина опитаних, які постраждали від незаконних затримань чи/та тортур, вказують на важкі довготривалі наслідки для здоров'я. У першу чергу йдеться про фізичні травми – переломи кісток, розриви зв'язок, травми суглобів і подібне. У більшості випадків медичну допомогу в місцях тримання потерпілим не надавали взагалі або надавали суто формально. Частина опитаних повідомила, що їм давали знеболювальні в таблетках, ліки від підвищеного тиску, частково певні медикаменти надходили в передачах від рідних. Водночас повноцінних обстежень потерпілим не забезпечували.

---

48 Свідчення з м. Куп'янськ

Більшість утримуваних вказують на загострення хронічних хвороб або розвиток нових, що стали наслідком поганих умов тримання та відсутності належної медичної допомоги. Зокрема проблем з опорно-руховим апаратом, хвороби сечовидільної системи тощо. Також значна частина опитаних, особливо ті, яких утримували тривалий період, скаржаться на значну втрату ваги.

Точне діагностування наслідків тортур для фізичного здоров'я зазвичай ускладнене через відсутність на звільнених територіях лікарів, належного медичного обладнання чи скрутне фінансове становище потерпілих.

Також велика частина опитаних повідомила про наслідки для психічного здоров'я. Однак лише в окремих випадках вони діагностовані і представлені на рівні профільних лікарських висновків. Часто потерпілі описують подібні симптоми та скарги на підвищену емоційну напругу, проблеми зі сном, як-от безсоння або часті сновидіння про пережиті події, тривожність тощо.

🗨️ Ну і психіка звичайно дуже сильно постраждала, тому що сни бувають такі, дуже "ностальгічні", так би мовити. [Нічні кошмари, пов'язані з пережитими тортуррами]. Це дуже сильно вплинуло на здоров'я. Дуже сильно. Якщо скажу, що щось пройшло, то ні. Це вже рік, і нічого не проходить⁴⁹.

---

49 Свідчення з м. Мелітополь. Також є низка інших подібних скарг на емоційну неврівноваженість, поганий сон, нічні кошмари, пов'язані з травматичним досвідом.

Висновки

Описане вище дозволяє зробити низку висновків щодо особливостей за-тримань, вчинення злочину тортур і загальних наслідків цього для локальних громад.

Так, російська окупаційна адміністрація намагається вкорінитися за рахунок поширення страху і терору серед місцевого населення. Базовим завданням при цьому є руйнація усталених соціальних зв'язків. Крім того, внаслідок заохочення і поширення з боку представників РФ доноництва (добровільного чи вимушеного під тортурями) звільнені залишаються глибоко травмованими. Люди, які перебували в одному місці тримання, часом схильні з недовірою сприймати навіть один одного. Досить часто потерпілі знають, хто передав свідчення про них російським підрозділам. Як наслідок – вони розривають старі соціальні зв'язки, перестають спілкуватися з колишніми друзями і знайомими або намагаються змінити місце проживання.

Для окупаційної адміністрації така руйнація сфери людських взаємин всередині громад є бажаною і наперед спланованою. Крім безпосередньо функції “фільтрації” населення, “відсіювання” потенційно загрозливих чи “небажаних” людей, існування так званих “катівень” використовується для тиску на громаду загалом.

Провідну роль в цьому процесі відіграє мережа місць незаконного тримання і тортур, що поширені на всій контрольованій РФ території. Станом на 7 грудня 2023 року Офіс генерального прокурора України виявив вже 104 місця

незаконного утримання і тортур⁵⁰. Так звані “катівні” функціонують відкрито і підкреслено демонстративно. Населення знає, де знаходиться “катівня”, і свідоме ризиків стати жертвою свавільного затримання або тортур. В самих місцях тримання тортури жертв зазвичай вчиняють так, щоб їх чули інші утримувані.

Окупаційна адміністрація запроваджує масштабні процеси “фільтрації” населення, що часто означає затримання нелояльних чи потенційно нелояльних цивільних. Крім того, РФ заохочує культуру доносництва, використовує будь-які можливості отримати доступ до персональних даних людей, активно застосовує тортури для отримання свідчень. Фактично практика катувань інструменталізована – її використовують як головний інструмент придушення будь-якого опору та зміцнення окупаційного режиму. Адже жертвами зазвичай виступають формальні та неформальні лідери думок: представники місцевого самоврядування, волонтери, люди з проукраїнською позицією.

Звільнені громади стикаються з важкими наслідками окупації, зокрема на рівні підтримання усталених соціальних зв'язків, відновлення взаємної довіри. Вкрай важкими є фізичні і психологічні наслідки для жертв тортур і їхніх родин. Переважна більшість з них потребують тривалої реабілітації.

У документуванні таких видів злочинів з'являється низка нових викликів. З одного боку, через намагання РФ максимально ізолювати населення окупованих територій, блокувати всі можливості виїзду та навіть зв'язку з населеними пунктами за межами підконтрольних їм територій. З іншого, жертви таких злочинів все менше позитивно оцінюють перспективи притягнення винних до відповідальності, встановлення справедливості. Відповідно, виявляють меншу готовність надавати свідчення, коли результат віддалений в часі і негарантований. З огляду на посилення використання РФ радіоелектронних інструментів, білінгу телефонних дзвінків та іншого ускладненим і ризикованим є збір свідчень потерпілих, що все ще перебувають на окупованій території.

Частина опитаних має статус потерпілих у відповідних кримінальних провадженнях, які розслідують Національна поліція України, Служба безпеки України та Офіс генерального прокурора України. При цьому низка потерпілих не знає свого процесуального статусу, чи не має такого або з різних причин не зверталася до правоохоронних органів. Як і раніше, проблемним питанням залишається фіксація наслідків тортур, встановлення причинно-наслідкового зв'язку між незаконним утриманням і тортурами та негативними наслідками для здоров'я потерпілого, що цим спричинені. Частина опитаних не проходила судово-медичних чи психіатричних експертиз.

---

50 07.12.2023р. На деокупованих територіях України виявили понад 100 російських катівень <https://zmina.info/news/na-deokupovanyh-terytoriyah-ukrayiny-vyavyly-ponad-100-rosijskyh-kativen/>

Необхідним є забезпечення належної якості, ефективності розслідувань та проведення їх у належні терміни, виходячи з наявної ситуації, проведення всіх необхідних експертиз та висновків спеціалістів, що в подальшому полегшить притягнення до відповідальності осіб, що вчиняли злочини. Також нагальною є необхідність поширення свідчень потерпілих та тематичної аналітики про випадки тортур на окупованих територіях для максимального широкої аудиторії. Лише відповідний комплекс заходів та жорстка реакція міжнародної спільноти сприятимуть попередженню нових злочинів проти цивільного населення, які Російська Федерація продовжує скоювати на окупованій території України.

